

Лабораторна робота 1-2

Тема: Календарно-тематичне планування

Мета: дати поняття студентам про основні розділи планування туристсько-краєзнавчої роботи, навчити розподіляти теми теоретичної та практичної частини по годинах.

Обладнання: зошит, лінійка, простий олівець, гумка, зразок календарно-тематичного планування туристсько-краєзнавчого гуртка на рік.

Теоретична частина

Планування занять необхідно будувати так, щоб перед початківцями туристами завжди стояла найближча і доступна їм мета - екскурсії до цікавого об'єкту, похід з ночівлею, участь у туристських змаганнях, змаганнях з орієнтування.

Одночасно слід добиватися, що вищою метою занять є - майбутнє літній або зимовий подорож. Зміст занять слід ускладнювати. Наприклад: від бесіди про картах і топографічних знаків переходити до вирішення топографічних завдань, а потім до самостійного руху з картою, від невеликих прогулянок до одноденним походам. Тобто у плануванні повинні дотримуватися наступні принципи: послідовність, поступовість, доступність у викладі матеріалу, але не допускати перевантаження.

Заняття повинні носити переважно практичний характер, лише невелика їх частина проводиться у формі лекції та бесід.

Методичні вказівки

У ході виконання завдань лабораторної роботи необхідно дотримуватися правила з техніки безпеки. Студенти користуються необхідною літературою з планування, краєзнавчим матеріалом, довідковим матеріалом з туризму.

Хід роботи

Завдання:

1. Скласти перелік розділів, тем, що входять в поняття «туристсько-краєзнавча діяльність».
2. Розподілити години теоретичної та практичної частини, скласти сітку годин з основних розділів туристсько-краєзнавчої діяльності.
3. Самостійно скласти календарно-тематичне планування туристсько-краєзнавчого гуртка, клубу на рік.

Література.

1. Штюрмер Ю.А. «Карманный справочник туриста», М.: Профиздат 1982г.
2. Бардин К.В. «Азбука туризма», М.: «Просвещение» 1973г.
3. Куприн А.М. «Топография для всех», Москва «Недра» 1976г.
4. Остапец А.А. «На маршруте туристы-следопыты», М.: «Просвещение» 1987г.
5. Программы для внешкольных учреждений и общеобразовательных школ. Туризм и краеведение. М.: «Просвещение» 1976г.
6. Потресов С.А. «Спутник юного туриста», М.: «Физкультура и спорт» 1968г.
7. Инструкция по организации и проведению туристических походов, путешествий и экскурсий с учащимися общеобразовательных школ.

Лабораторная работа 1

Тема: Календарно-тематическое планирование

Цель: Дать понятия студентам об основных разделах планирования туристско-краеведческой работы, научить распределять темы теоретической и практической части по часам.

Оборудование: тетрадь, линейка, простой карандаш, резинка, образец календарно-тематического планирования туристско-краеведческого кружка на год.

Теоретическая часть

Планирование занятий необходимо строить так, чтобы перед начинающими туристами всегда стояла ближайшая и доступная им цель – экскурсии к интересному объекту, поход с ночёвкой, участие в туристских соревнованиях, соревнованиях по ориентированию.

Одновременно следует добиваться, что высшей целью занятий является – предстоящее летнее или зимнее путешествие. Содержание занятий следует усложнять. Например: от беседы о картах и топографических знаков переходить к решению топографических задач, а затем к самостоятельному движению с картой, от небольших прогулок к однодневным походам. Т.е. в планировании должны соблюдаться следующие принципы: последовательность, постепенность, доступность в изложении материала, но не допускать перегрузки.

Занятия должны носить преимущественно практический характер, лишь небольшая их часть проводится в форме лекции и бесед.

Методические указания

В ходе выполнения заданий лабораторной работы необходимо соблюдать правила по технике безопасности. Студенты пользуются необходимой литературой по планированию, краеведческим материалом, справочным материалом по туризму.

Ход работы

Задания:

1. Составить перечень разделов, тем, входящие в понятие «туристско-краеведческая деятельность».
2. Распределить часы теоретической и практической части, составить сетку часов по основным разделам туристско-краеведческой деятельности.
3. Самостоятельно составить календарно-тематическое планирование туристско – краеведческого кружка, клуба на год.

Литература.

8. Штюмер Ю.А. «Карманный справочник туриста», М.: Профиздат 1982г.
9. Бардин К.В. «Азбука туризма», М.: «Просвещение» 1973г.
10. Куприн А.М. «Топография для всех», Москва «Недра» 1976г.
11. Остапец А.А. «На маршруте туристы-следопыты», М.: «Просвещение» 1987г.
12. Программы для внешкольных учреждений и общеобразовательных школ. Туризм и краеведение. М.: «Просвещение» 1976г.
13. Потресов С.А. «Спутник юного туриста», М.: «Физкультура и спорт» 1968г.
14. Инструкция по организации и проведению туристических походов, путешествий и экскурсий с учащимися общеобразовательных школ.

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ ТУРИСТСЬКО - КРАЄЗНАВЧОГО ГУРТКА

«ДОСЛІДНИКИ-ПОШУКОВЦІ»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Знання людиною свого родоводу, історії свого народу — це такий компонент цивілізації, який і робить людину власне людиною. Тому саме краєзнавству в наш час належить важлива роль у вихованні учнів. Активна участь школярів у краєзнавчій роботі сприяє їх громадському і духовному розвитку, формуванню інтелектуального потенціалу України. Особливо важливим є залучення до краєзнавчих спостережень учнів середнього шкільного віку.

Рекомендована програма розрахована на проведення занять з учнями 5-8 класів протягом одного навчального року.

Програма передбачає вивчення рідного краю, виховання любові до рідної природи, до всього того середовища, з яким пов'язані формування і розвиток дитини.

Дослідження місцевих джерел є підготовчим етапом до ознайомлення з природними умовами і суспільним життям всієї країни, допомагає при вивченні творчої спадщини Українських письменників, істориків, фольклористів, етнографів.

Керівник туристсько-краєзнавчого гуртка повинен розвивати творчу ініціативу членів гуртка, добитися, щоб кожний гуртківець постійно і систематично виконував якусь, хоч би невеличку частку завдань, які стоять перед гуртком.

Програма гуртка тісно пов'язана з шкільними курсами природознавства, народознавства, історії, географії.

Заняття в гуртку мають на меті поглиблення знань учнів, розширення їх кругозору, виховання загальнолюдських, християнських цінностей, формування громадян незалежної демократичної держави, сповнених національної гідності та поваги до інших народів.

Саме в туристсько-краєзнавчому гуртку учні ознайомлюються з природними багатствами рідного краю, геологічною будовою, корисними копалинами, гідрографією, кліматом, рослинністю, тваринним світом. Гуртківці вивчають історію та культуру свого міста (області), пам'ятники архітектури, мистецтва, археології, усної народної творчості.

Програма передбачає проведення навчальних екскурсій, туристських прогулянок та подорожей, вивчення народних традицій, проведення пошукових експедицій відповідної тематики, збір матеріалів для створення і розширення шкільних музеїв, залів, світлиць, виставок.

Краєзнавство всебічно розвиває учнів, прищеплює їм уміння дивитися на світ очима дослідника. В процесі краєзнавчих спостережень відбувається активне засвоєння учнями навчального матеріалу і набуття навичок, необхідних у житті. Краєзнавчий принцип дає можливість будувати роботу з дітьми відповідно до дидактичного правила: від відомого до невідомого. Навчання з використанням краєзнавчого матеріалу значно полегшує засвоєння учнями наукових понять і закономірностей, є могутнім джерелом знань і чудовим засобом виховання учнівської молоді.

**ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗАНЯТЬ ГУРТКА НА РІК
2 ГОДИНИ НА ТИЖДЕНЬ**

Кількість годин				
п/п	Тема розділу програми	Дата теоретичних занять	Дата Практичних занять	Усього годин
1	Вступ. Джерела краєзнавчої інформації. Історія заселення нашого краю.	06.09. 13.09.	-	4
2	Організація спостережень за природою Практичне заняття.	20.09.	27.09.	4
3	Краєвиди рідного краю. Форми поверхні. Практичне заняття.	04.10.	11.10.	4
4	Повітря його склад та значення. Погода.	18.10.	01.11.	4
5	Вода в природі. Водні багатства нашого краю. Азовське море. Охорона вод.	08.11. 15.11.	22.11. 29.11.	8
6	Мінерали і гірські породи. Корисні копалини.	06.12. 13.12.	20.12. 17.01.	8
7	Ґрунти	24.01.	31.01.	4
8	Рослинний світ. Тваринний світ. Охорона рослинного та тваринного світу.	07.02. 14.02.	21.02.	6
9	Охорона природи Донбасу. Заповідники, заповідники, природоохоронні території.	28.02.		2
10	Адміністративний поділ своєї області.	06.03.		2
11	Населення. Особливості побуту і релігії. Донецьк - обласний центр.	13.03. 20.03.	03.04.	6
12	Розвиток культури, науки, мистецтва. Пам'ятки історії та культури.	10.04.	17.04.	4
13	Господарська діяльність людини.	24.04.		2
14	Туристська підготовка	08.05.	15.05. 22.05. 29.05.	8
	Усього годин			66

**ПРОГРАМА
I семестр**

I. ВСТУП

06.09. ____

Пізнай отчий край. Що таке краєзнавство? Мій рідний край, його місце на планеті Земля. Скільки нас? Де і на якій території живемо? Порівняння з іншими областями.

13.09. ____

Ознайомлення з джерелами інформації про рідний край і установами, в яких зберігається інформація (архіви, бібліотеки, музеї). Історія заселення нашого краю.

II. ОРГАНІЗАЦІЯ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ЗА ПРИРОДОЮ

20.09. . ____

Фенологічні спостереження та їх значення в житті людини. Встановлення взаємозв'язків між явищами неживої і живої природи. Метеорологічні спостереження, їх значення. Поняття про клімат. Пори року. Експерсія в природу.

27.09. ____

Практичне заняття

Ознайомлення з метео- приладами та проведення вимірювань. Прилади: термометр, анемометр, барометр, флюгер, опадомір. Екскурсія. Прогнозування погоди і народні прикмети. Ознаки погоди і негоди. Збирання народних прикмет про погоду.

III. КРАЄВИДИ РІДНОГО КРАЮ

04.10. . ____

Основні форми поверхні: рівнини, височини, гори, низовини, річкові долини. Екскурсія до міської річки Солена. Практична робота з очищування води в природних умовах.

11.10. . ____

Практичне заняття

Пішохідна прогулянка-екскурсія «Краса рідної землі» з метою ознайомлення з формами рельєфу.

IV. ПОВІТРЯ ТА ПОГОДА

18.10. . ____

Повітря, його склад і значення. Основні показники стану повітря. Екскурсія. Складання діаграми «Роза вітрів» нашого міста.

01.11. . ____

Практичне заняття

Погода. Спостереження за погодою та погодними явищами. Практична робота: «Заповнення осіннього метеорологічного календаря спостережень».

V. ВОДНІ БАГАТСТВА

08.11. . ____

Властивості води як рідини. Три стани води. Ріки рідного краю, їх значення в житті і господарюванні. Звідки беруть початок, які джерела живлення? Куди несуть свої води? Ставки та озера. Болота. Джерела. Забруднення річок. Екскурсія.

15.11. . ____

Водні багатства Донецької області. Азовське море. Охорона вод. Перегляд відео презентації. Огляд робіт учнів.

Практичні заняття

22.11. . ____ Екскурсія на річку, визначення її довжини, ширини, швидкості течії.

29.11. . ____ Екскурсія на ставок чи болото. Тваринний світ водойм.

VI. МІНЕРАЛИ І ГІРСЬКІ ПОРОДИ. КОРИСНІ КОПАЛИНИ

06.12. . ____

Властивості мінералів: блиск, колір, колір риски, твердість. Сірка, графіт, кварц, лимоніт, гематит, магнетит, кальцит. Гірські породи, їх поділ на групи: магматичні, осадові, метаморфічні. Граніт, вапняк, крейда, пісковик, мармур. Екскурсія.

13.12. . ____

Корисні копалини: руди чорних металів і кольорових металів, паливо.

Корисні копалини своєї області, їх використання місцевими підприємствами.

Сировина для хімічної промисловості, будівельні матеріали, дорогоцінні камені.

Екскурсія (на територію колишнього цеглового заводу)

20.12. . ____ **Практичне заняття**

Ознайомлення з колекціями мінералів і гірських порід. Геологічні пам'ятки природи рідного краю.

II семестр

17.01. . ____

Практичне заняття

Експедиція на відслонення гірських порід. Методи польових досліджень. Пристрої і прилади. Щоденник спостережень.

VII. ГРУНТИ

24.01. . ____

Родючість ґрунту, його значення для землеробства. Зниження врожайності внаслідок неправильної обробки ґрунту. Утворення ярів. Експедиція до яру.

31. 01. . ____

Практичне заняття

Вивчення шарів ґрунту у ґрунтовому розрізі. Експедиція до балки. Вплив і наслідки ерозійних процесів.

VIII. РОСЛИННИЙ І ТВАРИННИЙ СВІТ

07.02. . ____

Рослинний світ . Ліс — цінний дар природи. Ліси рідного краю: дубові, букові, дубово-грабові, хвойні. На яких ґрунтах ростуть наші ліси? Зникаючі види рослин, які занесені до Червоної книги. Лікарські рослини. Експедиція до парку.

14.02. . ____

Тваринний світ. Зникаючі види тварин, які занесені до Червоної книги. Експедиція (до ставка Мурараша)

21.02. . ____

Практичне заняття

Рослинний і тваринний світ степів, луків, боліт. Експедиція до лісу або парку з метою визначення видів рослин і тварин. Вивчення застосування лікарських рослин у народній медицині.

IX. ОХОРОНА ПРИРОДИ

28.02. . ____

Пам'ятки природи рідного краю. Заповідники, заказники національні парки та їх значення для охорони природи. Садово- паркове мистецтво. Експедиція.

X. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ СВОЄЇ ОБЛАСТІ

06.03. . ____

Історія області. Географічний центр області. Скільки районів у нашій області? Найголовніші міста. Герби міст. Створення свого гербу.

XI. НАСЕЛЕННЯ

13.03. . ____

Кількість населення своєї області. Порівняння з кількістю населення інших областей України. Міграційні процеси. Побудова графіку кількості населення за окремі періоди.

20.03. . ____

Міське і сільське населення. Особливості побуту і релігії. Традиційні заняття.

03.04. . ____

Практичне заняття

Експедиція на виставку Дитячого будинку творчості. Проведення етнографо-краєзнавчих досліджень на тему «Старовинні народні традиції в побуті наших земляків».

XII. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ, НАУКИ, МИСТЕЦТВА. ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

10.04. . ____

Заклади науки, культури. Видатні діячі української науки, культури, мистецтва, літератури — вихідці з нашого краю. Архітектурні скарби рідного краю. Пам'ятники видатним людям.

17.04. . ____

Пішохідна екскурсія по місту (населеному пункту). Вивчення історії пам'ятників, присвячених воїнам – визволителям у ВВВ нашого міста.

ХІІІ. ХОЗЯЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ.

24.04. . ____

Історія розвитку господарства. Промисловість. Особливості с/г виробництва. Транспорт Донецької області. Екскурсія на міське підприємство.

ХV. ТУРИСТСЬКА ПІДГОТОВКА

08.05. . ____

Види туризму. Пішохідний туризм. Техніка безпеки під час проведення туристських походів, подорожей та екскурсій. Навчальні екскурсії за вибором.

15.05. . ____

Надання першої медичної допомоги. Правила особистої гігієни туриста. Харчування в поході. Меню. Навчальні екскурсії за вибором.

22.05. . ____

Практичні заняття

Розпалювання вогнища. Правила безпечного поводження з вогнем. Індивідуальне та групове туристське спорядження. Укладання рюкзака. Навчальні екскурсії за вибором.

29.05. . ____

Проведення одноденних навчально-тренувальних туристських походів. Поняття про техніку і тактику туристських походів. Подолання перешкод. Переправи. Орієнтування на місцевості.

Рекомендації з наукового та організаційно-методичного забезпечення

Для проведення занять за рекомендованою програмою необхідні прилади: термометр; анемометр; флюгер; опадомір; барометр; компас; секундомір; рулетка.

На заняттях слід використовувати колекції мінералів та гірських порід, гербарії, карти, діаграми, фотографії, навчальні кіно-і слайди, фільми.

Для проведення пошукових експедицій використовують обладнання залежно від тематики та мети досліджень.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Григор'єв – Наш край. Історія України в народних думках та піснях.— К : Веселка. 1993.

Даринский А.В. Краеведение.— М., 1990.

Зеленін С.М. Краєзнавча підготовка туриста.— К., Здоров'я, 1972.

Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. — Львів: Вид. НТШ, 1991.

Історія України для дітей шкільного віку.— К.: Товариство «Знання» України, 1992.

Костриця М. Ю., Дубовис М. С. Туристський похід вихідного дня.— К.: 2009.

Курилова В., Серемеев Б. справочник начинающего туриста. – Одеса «Маяк», 2000.

Павлик В. Й. Покличте нас у турпохід.— К.: Здоров'я, 1991.

Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство/ Навчальний посібник., 2-е видання доповнене та перероблене. -К.: «Альтерпрес», 2007.-346с.

Петранівський В.л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник./За ред. Проф. Ф.Д.Заставного.- 2 –ге вид. випр.- К.: Знання, 2008. – 575с.

Шальков Ю.А. Здоров'є туриста.— М.: ФиС, 1987.

Чудеса України. авт. текста А.Кривошей – Донецк: ООО «Глория Трейд», - 2011.

Краєзнавчо-інформаційні посібники по рідному краю, публікації місцевих та регіональних періодичних видань.

Лабораторна робота № 3

Тема: Методика проведення та організація туристських змагань.

Мета: прищеплення студентам туристських умінь і навичок: поглиблення та закріплення загальноосвітніх знань; сприяти розвитку творчої активності.

Обладнання: фотоілюстрації туристських змагань, компас, намет, рюкзак, аптечка, план місцевості, умовні знаки, набір ілюстрацій лікарських трав, їстівних і отруйних грибів, маршрутний лист, підсумкова відомість.

Рекомендації з проведення туристських змагань.

У туристських змаганнях беруть участь групи з шести чоловік. Командир команди повинен знати рапорт, заповнити маршрутний лист, проводить інструктаж по ТБ. Протягом тижня проводяться тренувальні заняття з кожною групою за графіком. У день проведення змагань проводиться урочиста лінійка, де команди здають рапорт про готовність туристської команди. Потім проводять жеребкування. Змагання починаються з номери художньої самодіяльності. За відсутності його суддівська виставляє п'ять штрафних балів. Звіт часу починається з другого етапу. Наступні етапи команди проходять в послідовності, згідно маршрутним листом. Судді ставлять на всіх етапах штрафні бали, згідно своїми критеріями оцінки. Після «туристського пробігу» командир і його команда здають маршрутний лист головному судді, який відзначає час повернення. Після проходження туристської смуги перешкод усіма командами, заповнюється підсумкова відомість. Загальна витрачений час підсумовується із загальною кількістю штрафних балів (1 бал - 1 хвилина). Це сума = разом час. За мінімальним витраченому часу оцінюються призові місця. Змагання закінчуються лінійкою, де нагороджують переможців і проводять підсумки.

Методичні вказівки

У ході виконання завдань лабораторної роботи необхідно дотримуватися правила з техніки безпеки. Студенти користуються матеріалом наданим Департаментом спорту і туризму, фотоілюстративний матеріалом раніше проведених змагань.

Хід роботи

Завдання:

1. Ознайомитися з правилами по техніці безпеки при проведенні туристських змагань.
2. Скласти перелік основних етапів туристських змагань.
3. Ознайомитися з документацією, необхідною для туристичних змагань.
4. Скласти план підготовки і проведення змагань, список обладнання.

Література

1. Штюмер Ю.А. «Карманный справочник туриста», М.: Профиздат 1982г.
2. Бардин К.В. «Азбука туризма», М.: «Просвещение» 1973г.
3. Куприн А.М. «Топография для всех», Москва «Недра» 1976г.
4. Остапец А.А. «На маршруте туристы-следопыты», М.: «Просвещение» 1987г.
5. Инструкция по организации и проведению туристических походов, путешествий и экскурсий с учащимися общеобразовательных школ.
6. Орлов Н.И. «Съедобные и ядовитые грибы» М.: Медицина 1965г.
7. Барина И.И. «Внеурочная работа по географии» М.: «Просвещение» 1967г.

Лабораторна робота № 4

Тема: Окомірна зйомка і складання плану місцевості району свого місця проживання.

Мета: Навчити студентів виконувати окомірних полярну зйомку з планшетом для отримання плану невеликого відкритої ділянки.

Обладнання: компас, планшет, папір для креслення, дерев'яна або металева тригранна лінійка (візирна), циркуль-вимірювач, олівець, гумка, шпилька з голівкою, рулетка.

Теоретична частина

Окомірну зйомку з планшетом можна вести двома способами:

- а) знімати з однієї точки (полярна зйомка);
- б) рух по вибраному маршруту (маршрутна зйомка).

Окомірна полярна зйомка застосовується для зйомки плану невеликої ділянки. Проводять з однієї точки земної поверхні званої полюсом. Тому таку зйомку називають полярною. Полнос зйомки вибирають в середині ділянки, звідки він весь добре видно. Відзначають точку полюса в середній частині планшета. Вибирають масштаб зйомки. При орієнтованому планшеті направляють по черзі візирну лінійку на кутові точки ділянки, наприклад на кути будівель і на інші предмети місцевості. Всі ці напрямки проводять на планшеті від точки полюса. Потім вимірюють відстань до кожної крапки і відкладають їх у масштабі на планшет. У цих точок позначають предмети місцевості.

Послідовність зйомки: 1) підготовка планшета; 2) визначення масштабу зйомки; 3) орієнтування планшета і визначення напрямів (візування); визначення відстані; 4) Вимірювання відстаней; 5) Оформлення плану.

Методичні вказівки

У ході виконання завдань лабораторної роботи необхідно дотримуватися правила з техніки безпеки. Студенти користуються довідковим матеріалом з туризму та навчальною літературою з даної теми.

Хід роботи

Завдання:

1. Визначити середню довжину свого кроку в см.
  - а) Відміряти рулеткою лінію довжиною 100 м у 50 м.
  - б) Це відстань пройти звичайним кроком, вважаючи число зроблених пар кроків. (100 м: 96 пар кроків = 1 м 4 см ~ 1 м. 1 крок - 50 см.)
2. Підготувати планшет окомірної зйомки. Орієнтування компаса і планшета.
3. Визначити масштаб зйомки (для обчислення чисельного масштабу довжину знімається ділянки ділять на довжину креслярського аркуша).

4. Орієнтування планшета і визначення напрямів.

Повертають планшет до тих пір, поки напрямок планшета не збіжиться з північним темним кінцем магнітної стрілки. Коли планшет зорієнтований, на ньому позначають початкову точку зйомки: це точка на місцевості, на якій стоїть наймач. Прикласти візирну лінійку до точки і направити її на предмет, прокреслити лінію в напрямку до предмета.

5. Вимірювання відстаней.

При вимірюванні відстаней кроками вважають кількість пройдених пар кроків, а потім множать отриману величину на довжину однієї пари кроків. Отримане при цьому відстань відміряють на зображуваній лінії в масштабі.

6. Оформлення плану (Позначення об'єктів умовними знаками).

Література

1. Т.П. Герасимова, Г.Ю.Грюнберг, Н.П.Неклюкова «География» Просвещение 1996г.
2. Штюмер Ю.А. «Карманный справочник туриста», М.: Профиздат 1982г.
3. Бардин К.В. «Азбука туризма», М.: «Просвещение» 1973г.
4. Куприн А.М. «Топография для всех», Москва «Недра» 1976г.
5. Лапкина Н.А. «Практические работы по топографии и картографии» М.: «Просвещение» 1974г.
6. Потресов С.А. «Спутник юного туриста», М.: «Физкультура и спорт» 1968г.
7. Куприн А.Н. «Умей ориентироваться на местности» М.: издательство ДОСААФ 1972г.

Лабораторне заняття 5

Тема: Розробка плану проведення екскурсії по рідному краю

Мета: ознайомитись з особливостями організації, змісту і форми екскурсійної роботи в школі; туристичними можливостями рідного краю; методикою організації екскурсії.

Завдання

1. Повтори методику підготовки і проведення екскурсії.
2. Склади список літератури на тему «Мій рідний край», скориставшись тематичним каталогом у бібліотеці.
3. Попрацюй з сайтом «Миколаївщина туристична». Визнач маршрути для проведення екскурсії.
4. Склади план-конспект екскурсії.
5. Підготуйся до його захисту.
6. Зроби самоаналіз проробленої роботи.
7. Виконання практичної частини заняття
8. - Розробка плану проведення екскурсії по рідному краю.
9. - Захист і аналіз запропонованих планів підготовки і проведення екскурсії.
10. Підведення підсумків практичного заняття.

Література

1. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. – К.: Вища школа, 2005. – 343с. – С.106.
2. Географія Херсонщини: Навчальний посібник / Пилипенко І.О. (керівник), Мальчикова Д.С., Єрмакова С.Л., Руденко М.М., Грачова О.М., Козловець А.В., Саркісов А.Ю. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 221 с.
3. Етнічна карта півдня України (Соціокультурний та етнополітичний аспекти). посібник / за заг. ред. П.І. Надолішнього. – Одеса: Одеський філіал УАДУ; Астропринт, 1998. – 48 с.
4. Довідкові видання
5. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины. Формирование этнического состава населения края: русские и украинцы (конец XVIII – нач. XXI в.). Этностатистический очерк. Выпуск 1. – Черкассы: «Вертикаль», 2007. – 48 с.
6. Видатні постаті таврійського краєзнавства: Матеріали обласних краєзнавчих читань (31 січня 2012 р., м. Херсон) / за заг. ред. З.В.Філончук. – Херсон: ХАНО, 2012. – 65 с.
7. Край південний – Олешія: краєзнавчий нарис / упоряд. Б. Прищепя, П. Прядка. – Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2009. – 146 с.
8. Періодичні видання
9. Кожем'яка О.Л. Наш край наприкінці XVIII-XIX ст. Німецькі колоністи-переселенці на землях степової України та Північного Приазов'я. 9 клас. / О.Л. Кожем'яка // Історія та правознавство. – 2011. – № 2. – С.25-31.

10. Свиридова О.І. Край, де калина рубіном цвіте / О.І.Свиридова // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 3. – С. 34-35.

Інтернет-ресурси

1. [Краєзнавство в Україні — Вікіпедіяuk.wikipedia.org](http://uk.wikipedia.org) Краєзнавство в Україні
2. Краєведение [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/99357/>
3. [Педагогічне краєзнавство - Головна сторінка](http://kraeznavstvo.at.ua/) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://kraeznavstvo.at.ua/>
4. Краєзнавство [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://znaimo.com.ua>
5. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/
6. Миколаївщина туристична. Управління культури Миколаївської ОДА [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://economy-mk.gov.ua/index>

Лабораторна робота № 6

Тема: *Опис експозиції краєзнавчого музею.*

Мета: дати студентам поняття «експозиція краєзнавчого музею», вивчити її особливості, норми музейної та виставкової експозиції.

Обладнання: зошит, ручка, краєзнавчий матеріал: «Експозиції обласного історико-краєзнавчого музею ім. Г.Н. Потаніна»

Теоретична частина

Експозиція - в образотворчому мистецтві - принципи і порядок розміщення художніх творів, виставлених для огляду.

Експозиція припускає:

- наукове обґрунтування, систематичну класифікацію і послідовність подання експонатів.

- доступність експонатів для огляду і вивчення.

- оптимальне освітлення.

- захист і дотримання норм консервації.

- облік художніх норм експозиції.

Розрізняють норми музейної експозиції і норми виставкової експозиції.

Методичні вказівки

У ході виконання завдань лабораторної роботи необхідно дотримуватися правила з техніки безпеки. Студенти користуються краєзнавчим матеріалом, даними, зібраними в процесі виконання СРС, матеріалами Інтернет-сайтів.

Хід роботи

Завдання:

1. Дати визначення «експозиція».

2. Розглянути і вивчити особливості експозиції.

3. Розглянути і вивчити норми музейної експозиції. На прикладі Миколаївського обласного художнього музею ім. Верещагіна, який представлений понад 9 тис. творів образотворчого мистецтва. Основу колекції склали 148 картин видатного художника-баталіста В. Верещагіна, з ініціативи якого в Миколаєві було створено товариства любителів витончених мистецтв. Найяскравіші його роботи відображають хід бойових дій різних війн, але найбільшу популярність здобула картина "Апофеоз війни" - протест Верещагіна проти всіх війн. Центральне місце в експозиції залу Верещагіна займає "Гімалайська трилогія" (1880-і рр.), Що належить індійській серії робіт художника. На полотні "Забутий солдат" художник зображує убитого і забутого в горах англійської піхотинця. Широко відома серія "Лист до матері" (1901 г.), три картини з яких знаходяться в експозиції залу. В експозиції - особисті речі художника, обстановка його майстерні. Також представлені роботи В. Тропініна, О. Венеціанова, К. Брюллова,

В. Серова та ін. Музей Верещагіна розташований в одному з кращих будівель міста, яка є пам'ятником архітектури другої половини ХІХ ст.

Література

1. Е.Д.Соколкін «Павлодар» історико-інформаційний путівник м.Алмати «Казахстан» 1982р.
2. Чуб М.І. «Географія Павлодарської області» г.Павлодар 2002р.
3. Строев К.Ф. «Краєзнавство» М.: «Просвещение» 1967р.

Лабораторне заняття 7-8

Тема: Організація шкільного краєзнавчого музею

Мета: ознайомитися з методичними засадами організації та функціонування шкільного краєзнавчого музею.

Теоретичні відомості

Шкільний музей – це форма позакласної навчальної діяльності, що дозволяє вести експозиційну роботу, сутність якої полягає в проведенні екскурсій, лекцій, бесід тощо на основі спланованої, логічно обґрунтованої виставки. При цьому експозиційну роботу здійснюють самі учні під керівництвом учителя, забезпечуючи спадкоємність поколінь школярів - учорашні слухачі вже сьогодні можуть залучитися до пошукової роботи. Фондова робота передбачає комплектування фондів - пошук, відбір, передачу та обмін музейних предметів, дослідження музейних предметів, їх зберігання.

Шкільний краєзнавчий музей створюють на базі шкільного кабінету географії на основі зібраної учнями та вчителями колекції. Структура, методи роботи й наповнення шкільних краєзнавчих музеїв зумовлені особливостями учнівського колективу, інтересами, здібностями, потребами, віково-психологічними особливостями дітей. Відповідно розвиваються і напрямки діяльності шкільних музеїв: пошуково-дослідний; фондівий (комплектація фондів, їх облік, дослідження); експозиційний; пам'яткоохоронний; просвітницько-інформаційний; навчальний; суспільно корисний.

Пошуково-дослідний напрям діяльності полягає в активному вивченні історії та природи краю, проведенні експедиційних досліджень, складанні анкет і опитуванні населення, вивченні історичних джерел з метою пошуку музейних предметів та їх дослідження. Він служить підґрунтям для подальшої фондової роботи - комплектування фонду (відбір музейних предметів, їх реєстрація, облік, формування головного фонду, зберігання й транспортування, подальше вивчення, формування допоміжного та обмінного фондів). Експозиційна робота включає розробку концепції музею, тематичної структури й тематично-експозиційного плану, оформлення виставок і подальшу реалізацію просвітницько-інформаційного та навчального напрямків - проведення екскурсій, лекцій, тематичних вечорів, свят та інших видів занять. Пам'яткоохоронний напрям передбачає дослідження рухомих і нерухомих пам'яток історії та культури, визначення їх суспільної ролі та розробку рекомендацій щодо їх збереження та використання в рекреаційній і освітній сферах. До цього напрямку належить просвітницька діяльність, спрямована на роз'яснення важливості збереження матеріальної та духовної спадщини краю, виховання поваги до власної історії та культури. Суспільно корисний напрям - це прояв культурологічної діяльності (участь у діяльності громадських краєзнавчих організацій, проведення вечорів, днів відчинених дверей тощо). Перераховані напрямки роботи передбачають застосування активних форм та методів музейної діяльності як провідної форми освітньо-виховного процесу.

Створення музею та розробка його концепції відбувається за ініціативою педагогічних працівників за підтримки голови навчального закладу. Комплектування, пошуково-дослідну, фондову, експозиційну та просвітницьку роботу здійснюють учні з допомогою вчителя (наукового керівника). Права і повноваження навчального закладу та організаторів музею прописано в Положенні про шкільний музей (дод. 1).

Таким чином, шкільний музей є важлива форма позакласної роботи з географії та історії краю, адже передбачає не лише проведення на його базі різних видів занять, але й тривалий процес наповнення та зберігання фондів, підготовки екскурсій, а отже, залучення школярів до музейної, краєзнавчої та громадської діяльності. Зазвичай процес функціонування музею включає складання програм роботи гуртків на базі музею. Головні завдання діяльності шкільного музею як позакласної форми роботи - це ознайомлення школярів із формами музейної діяльності, історією музейної справи у світі, Україні та своєму краї, систематизація знань учнів про рідний край, вироблення в них навичок фондової, експозиційної та організаційно-масової роботи, залучення до громадського життя краю.

Завдання

1. Визначити галузь і тематику шкільного музею. Скласти перелік бажаних експонатів відповідно до обраної теми.
2. Спроекувати експозицію в логічній послідовності за обраною тематикою (за хронологією, країнами, сферами громадського життя тощо).
3. Скласти перелік предметів шкільного кабінету географії.
4. Створити експозицію кабінету в логічній послідовності. Розробити кошторис обладнання.
5. Обґрунтувати вибрану тему та створену експозицію. Зробити висновок про ефективність роботи кабінету й музею як форм туристично-краєзнавчої діяльності.
6. Розробити календарний і тематичний плани занять гуртка, що функціонує на базі музею, де відобразити лекційну, пошукову, фондову, експозиційну та екскурсійну діяльність із розрахунку на три роки навчання.
7. Розробити експозиційно-просвітницький захід (екскурсія, лекція, бесіда, свято, тематичний вечір) на базі музею за типовим планом позакласного заняття.
8. Підготуватися до захисту сценарію заходу

Запитання для самоперевірки

1. Що являє собою шкільний краєзнавчий музей? Яке місце він займає в ієрархії музейних закладів України?
2. Який документ визначає основи створення шкільного музею?
3. Яку роботу можна здійснювати на базі шкільного музею?

Лабораторна робота № 9

Тема: Спостереження в поході.

Мета: Сформувати у студентів уявлення про спостереження в поході.

Обладнання: контурні карти «Миколаївської області» - 2 екз., Настінна карта «Фізична карта Миколаївської області», опис спостережень в поході.

Теоретична частина

Для того щоб краще розуміти зміст курсу треба навчитися спостерігати за географічними об'єктами і явищами природи, пояснювати їх особливості, робити записи в щоденнику, замальовки, виконувати вимірювальні роботи. Для виконання завдань необхідно засвоїти різні прийоми самостійної роботи на місцевості.

Методичні вказівки

У ході виконання завдань лабораторної роботи необхідно дотримуватися правила з техніки безпеки. Студенти користуються краєзнавчим матеріалом, настінною картою «Фізична карта Миколаївської області», даними, зібраними в процесі виконання СРС, матеріалами Інтернет-сайтів.

Хід роботи

Завдання:

1. Розглянути і вивчити спостереження в поході.

- метеорологічної (за вимірюванням температури, хмарність, вітром, снігомірні спостереження)
- Топографічні спостереження
- Геологічні спостереження
- Геоморфологічні спостереження
- Гідрологічні спостереження
- Фенологічні спостереження
- Зоологічні спостереження
- Ботанічні спостереження
- флоризм
- Інші спостереження (гляціологічні, вивчення ґрунтів, етнографічні, топонімічні, економіко-географічні).

2. Виявити роль туристів під час спостережень в процесі походу (фотографування і ведення щоденника).

3. Скласти і оформити контурні карти «Фізична і кліматична карти Миколаївської області».

Література

1. Штюрмер Ю.А. «Карманный справочник туриста», М.: Профиздат 1982г.
2. Бардин К.В. «Азбука туризма», М.: «Просвещение» 1973г.
3. Куприн А.М. «Топография для всех», Москва «Недра» 1976г.
4. Остапец А.А. «На маршруте туристы-следопыты», М.: «Просвещение» 1987г.
5. Потресов С.А. «Спутник юного туриста», М.: «Физкультура и спорт» 1968г.
6. Матеріали Інтернет-сайтів.

Лабораторна робота № 10

Тема: Розробка маршруту туристського походу по своєму краю.

Мета: Навчити студентів складати план маршруту туристичного походу.

Обладнання: зошит, ручка, простий олівець, лінійка, гумка, мм. папір, циркуль, транспорир, настінна карта «Фізична карта Миколаївської області».

Теоретична частина

Кожна група, готуючись до походу, повинна, перш за все добре знати його мету, основну задачу. Визначивши мету, реальну фізичну та технічну підготовленість учасників, а також фінансові та інші можливості групи, туристи приступають до вивчення району та розробки маршруту. Вивчення району включає: знайомство з літературою, картографічним матеріалом, бесіди з людьми, що побували в місцях подорожі. Побудова маршруту залежить від специфіки подорожі і конкретних умов місцевості. Плануючи маршрут, треба забезпечити поступове зростання інтересу мандрівників до другої, третьої частини подорожі. На цю частину бажано залишати технічно найважчі ділянки, відвідини найцікавіших музеїв, та інших цікавих об'єктів. Маршрут слід будувати з таким розрахунком, щоб по можливості понизити похідні навантаження. Крім основного маршруту, необхідно мати запасний варіант на випадок хвороби одного з учасників. Маршрут повинен бути безпечним і логічним. Туристична група перед виходом на маршрут подає відповідні документи (маршрутний лист і книжка). По закінченню походу туристи складають звіт куди входять наступні розділи:

- 1) довідкові відомості про подорож.
- 2) відомості про район подорожі.
- 3) технічного подорожі
- 4) детальна таблиця денних переходів із зазначенням кілометражу і способів пересування, кількість ходових годин, кілометражу з подоланням природних перешкод і короткою характеристикою погоди.
- 5) списки індивідуального і групового спорядження, продуктів харчування.
- 6) кошторис витрат.
- 7) список використаної літератури.

До звіту додаються: карта-схема з нанесенням маршруту, фотографії по проходженню маршруту.

Методичні вказівки

У ході виконання завдань лабораторної роботи необхідно дотримуватися правила з техніки безпеки. Студенти використовують настінну карту: «Фізична карта Миколаївської області» та прилади, необхідні для виконання завдання лабораторної роботи.

Хід роботи

Завдання:

1. Використовуючи карту: «Фізична карта Миколаївської області», вибрати маршрут проходження туристського походу.
2. Визначення масштабу плану (довжину маршруту, який знімається ділять на довжину креслярського аркуша).
3. Визначити напрямок і відстань до об'єктів, що знімаються (за вибором).
4. Оформити картосхему маршруту (позначити об'єкти умовними знаками).

Література

1. Штюрмер Ю.А. «Карманный справочник туриста», М.: Профиздат 1982г.
2. Бардин К.В. «Азбука туризма», М.: «Просвещение» 1973г.
3. Куприн А.М. «Топография для всех», Москва «Недра» 1976г.
4. Остапец А.А. «На маршруте туристы-следопыты», М.: «Просвещение» 1987г.
5. Потресов С.А. «Спутник юного туриста», М.: «Физкультура и спорт» 1968г.
6. Матеріали Інтернет-сайтів.